

**JINOYAT PROTSESSIDA ADVOKATLARNING HAQ OLIISH
MEXANIZMINI TARTIBGA SOLISH: NAZARIYA VA AMALIYOT**

Nuriddinova Farangiz O`tkir qizi

Toshkent Davlat Yuridik Universiteti Advokatlik yo`nalishi magistranti

Email: Farangiznuriddinova0313@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi jinoyat protsessida advokatning mehnatiga haq to'lash mexanizmi, uning huquqiy asoslari, amaliy muammolari va xorijiy tajriba bilan taqqoslanishi ilmiy jihatdan o'rganiladi. Advokat haqini tartibga soluvchi normativ-huquqiy bazaning etarliligi, advokat faoliyatining mustaqilligi va huquqiy yordam olish kafolatlari o'rtasidagi muvozanat masalalari tahlil etiladi. Islohotlar yo'nalishida aniq takliflar beriladi.*

***Kalit so'zlar:** advokat, jinoyat protsessi, advokat haqi, huquqiy yordam, mudofaa, advokat mustaqilligi, tariflar, davlat kafolatlari.*

**РЕГУЛИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ОПЛАТЫ УСЛУГ
АДВОКАТОВ В УГОЛОВНОМ СУДЕ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

Нуриддинова Фарангиз Откир кизи

Ташкентский государственный юридический университет, магистрант
юридического факультета

Email: Farangiznuriddinova0313@gmail.com

***Аннотация:** В данной статье научно исследуется механизм оплаты труда адвоката в уголовном процессе Республики Узбекистан, его правовые основы, практические проблемы и проводится сравнение с зарубежным опытом. Анализируются вопросы адекватности нормативно-правовой базы, регулирующей гонорары адвокатов, независимости адвокатской*

*деятельности и баланса между гарантиями получения юридической помощи.
Даются конкретные предложения в направлении реформ.*

Ключевые слова: адвокат, уголовное судопроизводство, гонорары адвокатов, юридическая помощь, защита, независимость адвоката, тарифы, государственные гарантии.

REGULATION OF THE MECHANISM OF PAYMENT OF LAWYERS IN CRIMINAL PROCEEDINGS: THEORY AND PRACTICE

Nuriddinova Farangiz O`tkir qizi

Tashkent State Law University Master's degree student, Law Department

Email: Farangiznuriddinova0313@gmail.com

Annotation: *This article scientifically studies the mechanism of payment for the work of a lawyer in criminal proceedings of the Republic of Uzbekistan, its legal foundations, practical problems and comparison with foreign experience. The issues of the adequacy of the regulatory and legal framework regulating the lawyer's fees, the independence of the lawyer's activities and the balance between guarantees of receiving legal assistance are analyzed. Specific proposals are given in the direction of reforms.*

Keywords: *lawyer, criminal proceedings, lawyer's fees, legal assistance, defense, lawyer's independence, tariffs, state guarantees.*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19734547>

Kirish

Huquqiy davlat qurishning muhim shartlaridan biri — har bir fuqaroning malakali huquqiy yordamga teng va samarali kirishini ta'minlashdir. Jinoyat
SJIF: 5.051

protsessida advokat mudofaa huquqini amalga oshirishning asosiy instrumenti bo'lib, uning faoliyatining iqtisodiy asosi, ya'ni haq to'lash mexanizmi, bevosita adolatli sudlov imkoniyatiga ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasida advokat faoliyatini tartibga soluvchi qonunchilik so'nggi yillarda sezilarli islohot bosqichlarini boshdan kechirdi. 2008-yilda qabul qilingan «Advokatlik faoliyati va uning ijtimoiy faoliyati kafolatlari to'g'risida»gi Qonun va unga kiritilgan o'zgartirishlar, 2017–2022-yillardagi sud-huquq islohotlari doirasida amalga oshirilgan chora-tadbirlar muhim ilg'or o'zgarishlarni o'z ichiga olgan bo'lsa-da, advokatlar mehnatiga haq to'lash mexanizmi hanuzgacha yetarli darajada ilmiy tadqiqot ob'ekti sifatida o'rganilmagan.

Ushbu maqolaning maqsadi jinoyat ishlarini yuritish jarayonida advokat mehnatiga haq to'lashning huquqiy tabiatini ochib berish, amaldagi normativ-huquqiy bazadagi bo'shliqlarni aniqlash hamda xorijiy huquq tizimlari tajribasiga tayanib isloh yo'nalishlarini belgilashdan iborat.

Advokat haqining huquqiy tabiati va normativ asoslari: Advokat haqi — bu huquqiy yordam ko'rsatish xizmati evaziga advokat tomonidan olinadigan moddiy mukofot bo'lib, u fuqarolik-huquqiy shartnoma doirasida shakllanadi. Jinoyat protsessida haq to'lashning ikki asosiy turi mavjud: birinchisi — shartnomaviy asos bo'lib, bunda advokat va mijoz o'rtasida erkin kelishuv asosida miqdor belgilanadi; ikkinchisi — tayinlash asosi bo'lib, sudya yoki tergov organi tomonidan tayinlangan advokat (ex officio) ishtirok etganida haq davlat hisobidan to'lanadi.

O'zbekiston Respublikasining «Advokatlik faoliyati to'g'risida»gi Qonunining 9-1-moddasiga ko'ra, advokat xizmatlari uchun haq miqdori shartnoma asosida belgilanadi va taraflarning erkin irodasi bilan tartibga solinadi. Shu bilan birga, jinoyat protsessual qonunchiligiga muvofiq (JPK, 49-modda), ta'minlanmagan yoki mustaqil ravishda himoyachi jalb eta olmaydigan gumonlanuvchi va ayblanuvchilarga bepul huquqiy yordam ko'rsatilishi davlat zimmasiga yuklatilgan majburiyatdir.

Milliy qonunchilikdagi ushbu ikki yo'nalish Evropa inson huquqlari konvensiyasining 6(3)(c)-moddasida mustahkamlangan tamoyilga — har bir ayblanuvchi o'z harajatlarini qoplash imkoniyatiga ega bo'lmasa, advokatning bepul yordamiga ega bo'lish huquqiga — mos keladi. Biroq amaliyotda bu standartning samarali amalga oshirilishi bir qator huquqiy va tashkiliy to'siqlar bilan murakkablashadi.

Shartnomaviy haq: muammolar va cheklovlar: Shartnomaviy haq mexanizmida advokat va mijozning erkin iradasi ustuvor sanalsa-da, jinoyat protsessining o'ziga xos xususiyati — taraflardan birining ozodlikdan mahrumligi yoki jiddiy ijtimoiy zaifligidir. Bu holatda «erkin shartnoma» tamoyili amalda bir tomonlama bo'lib qolishi, shu sababli advokat haqi muvozanatsiz shakllanishi xavfi tug'iladi.

Bundan tashqari, O'zbekiston advokatlik amaliyotida «soatlik to'lov» (billable hours) tizimi keng qo'llanilmaydi. Aksincha, yagona summali (lump-sum) to'lov usuli hukmronlik qiladi. Bu esa advokat tomonidan sarflangan haqiqiy vaqt va kuch bilan to'lanadigan haq o'rtasida mantiqiy bog'liqlik bo'lmasligiga, ishning murakkablik darajasi to'lov hajmida aks etmasligiga olib keladi. Natijada

murakkab jinoyat ishlarida advokat samarali mudofaadan ko'ra majburiyatlarni minimal tarzda bajarishga moyil bo'lishi mumkin.

Shuningdek, amaldagi qonunchilik advokat haqi miqdoriga oid umumiy ko'rsatma yoki yo'riqnoma belgilashni advokatlar palatasi ixtiyoriga qoldirgan. Biroq bunday yo'riqnomalar tavsiyaviy xususiyatga ega bo'lib, ularning amalga oshirilishi ustidan nazorat mexanizmi yetarlicha shakllanmagan.

Tayinlanma bo'yicha (ex officio) haq to'lash tizimining tahlili: Davlat tomonidan ta'minlanadigan huquqiy yordamni moliyalashtirish tizimi jinoyat protsessida adolatli sudlovning kafolati hisoblanadi. O'zbekistonda bu mexanizm O'zbekiston Advokatlar Palatasi va davlat o'rtasidagi kelishuv asosida ishlaydi. Tayinlangan advokatga to'lanadigan haq miqdori maxsus tartib bilan belgilanadi va u, qoida tariqasida, bozordagi o'rtacha advokat haqi darajasidan sezilarli darajada past bo'ladi.

Bunday past tarif tizimining bevosita oqibati shuki, malakali va tajribali advokatlar tayinlama ishlarini qabul qilishdan bo'yin tovlashadi yoki ularni ikkinchi darajali vazifa sifatida ko'rib chiqishadi. Bu esa, o'z navbatida, jinoyat ishlarida ayniqsa himoyaga muhtoj kategoriyalar — kambag'allar, immigrantlar, ruhiy kasallar — ning sifatli huquqiy yordamdan mahrum qolishiga sabab bo'ladi. Mazkur holat huquqqa teng kirish (equal access to justice) tamoyilini buzadi.

Rossiya Federatsiyasi tajribasi ham ko'rsatadiki, advokat haqi tarifini markazlashgan holda davlat tomonidan belgilash va u darajani etarli ushlab turish masalasi qonuniy tartibda hal etilmasa, mudofaa institutining samaradorligi tubdan pasayadi. Rossiyada 2012-yildan boshlab «legal aid» islohotlari doirasida

tayinlangan advokatlar haqi asta-sekin oshirib borilgan bo'lib, bu amaliyot O'zbekiston uchun ham ibrat namunasi bo'la oladi.

Xorijiy tajriba: qiyosiy tahlil Rivojlangan demokratik davlatlar jinoyat protsessida advokat haqi mexanizmini tartibga solishda bir necha asosiy modeldan foydalanadi: davlat moliyalashtiruvchi «Legal Aid» tizimi (Buyuk Britaniya, Germaniya, Skandinaviya mamlakatlari); advokat birlashmalari boshqaruvidagi pro bono majburiyat tizimi (AQSh bar assotsiatsiyalari); aralash model — bozor sharoitida shartnomaviy haq bilan davlat tarifining kombinatsiyasi (Frantsiya, Niderlandiya).

Germaniyada advokat haqi «Rechtsanwaltsvergütungsgesetz» (RVG) — Advokatlar haqi to'g'risidagi qonun — bilan tartibga solinadi. Ushbu qonun advokat tariflarini ish turiga, murakkabligiga va bosqichiga qarab belgilaydi. Jinoyat ishlarida tayinlangan advokatlar ham xuddi shu tarif asosida to'lanadigan bo'lib, bu tizim malakali kadrlarning tayinlama ishlardan yuz o'girishining oldini oladi.

Buyuk Britaniyada Legal Aid Agency orqali amalga oshiriladigan moliyalashtirish tizimi ham diqqatga sazovordir. Bu tizim jinoyat ishlarining og'irligiga qarab farqlovchi tarif — «Graduated Fee Scheme» — dan foydalanadi. Ishning murakkabligi, davomiyligi va tomonlar soni kabi omillar haq miqdorini avtomatik ravishda oshiradi, bu esa advokatlarda sifatli mudofaa olib borish uchun iqtisodiy rag'batni ushlab turadi.

Ushbu xorijiy tajribalarning O'zbekiston sharoitiga qo'llanilishida, albatta, milliy huquqiy an'ana, iqtisodiy holat va sud tizimining xususiyatlari inobatga olinishi zarur. Biroq umumiy prinsip — advokat haqi ishning murakkabligiga

proporsional bo'lishi va tayinlama bo'yicha haq bozor narxidan keskin farq qilmasligi — qabul qilinishi maqsadga muvofiqdir.

Muammo va takliflar: Yuqoridagi tahlil asosida O'zbekiston Respublikasi jinoyat protsessida advokat haqi mexanizmini takomillashtirish bo'yicha quyidagi ilmiy asoslangan takliflar ilgari suriladi:

Birinchi taklif: «Advokatlik faoliyati to'g'risida»gi Qonunga o'zgartirish kiritib, jinoyat ishlari bo'yicha advokat haqining minimal mezonini (tarif asosi)ni belgilash. Mazkur tarifning ishning murakkablik toifasiga, sud bosqichiga va davomiyligiga qarab farqlovchi tuzilmaga ega bo'lishi lozim.

Ikkinchi taklif: Tayinlama bo'yicha (ex officio) advokatlarning haqi miqdorini qayta ko'rib chiqish va uni bozordagi o'rtacha haq darajasining kamida 60–70 foiziga yetkazish. Bu chora malakali advokatlarning davlat tomonidan tayinlangan ishlarda ishtirok etish rag'batini oshiradi.

Uchinchi taklif: O'zbekiston Advokatlar Palatasiga jinoyat ishlari bo'yicha tavsiyaviy tarif jadvali ishlab chiqish, uni oshkoralik tamoyili asosida e'lon qilish va shu orqali advokat-mijoz munosabatlarida axborot assimetryasini kamaytirish vazifasini qonunchilik darajasida mustahkamlash.

To'rtinchi taklif: Jinoyat protsessual qonunchiligiga advokatning haqi bo'yicha nizolarni tez hal qiluvchi maxsus protsessual tartib kiritish. Hozirda bunday nizolar umumiy fuqarolik tartibida ko'riladi, bu esa ko'pincha samarasiz va uzoq davom etadi.

Beshinchi taklif: Advokat xizmatlarining sifatini monitoring qiluvchi va haq to'lash bilan sifat ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlovchi reyting tizimini O'zbekiston Advokatlar Palatasi tomonidan joriy etish.

Xulosa Jinoyat protsessida advokat haqi mexanizmini tartibga solish masalasi nafaqat iqtisodiy, balki chuqur huquqiy-falsafiy mohiyatga ega. U, bir tomondan, advokat mustaqilligining moddiy kafolati sifatida uning professional erkinligini himoya qilsa, ikkinchi tomondan, davlatning fuqarolariga sifatli va teng huquqiy yordam ta'minlash majburiyatining ifodasidir.

O'zbekiston Respublikasida hozirgi qonunchilik poydevori mavjud bo'lsa-da, tayinlama tarifi past darajada qolishi, soatlik to'lov tizimining yo'qligi, haq to'lash bilan ish sifati o'rtasidagi bog'liqlikning tartibga solinmaganligi kabi muammolar advokatlik institutining samaradorligini cheklamoqda.

Maqolada taklif etilgan islohotlar yo'nalishlari — tarif tuzilmasini murakkablikka proporsional qilish, tayinlama haqi darajasini oshirish, oshkora tavsiyaviy jadval joriy etish va protsessual nizo tartibini takomillashtirish — kichik qonunchilik o'zgartirishlari orqali amalga oshirilishi mumkin bo'lgan, ammo oqibatlarini jihatidan katta ahamiyatga ega strategik chora-tadbirlardir.

Jinoyat protsessida adolatli sudlov nafaqat qonun matni, balki uni hayotga tatbiq etuvchi advokat mustaqilligi va professional faoliyatining moddiy kafolatlari orqali ham ta'minlanadi. Ushbu haqiqatni e'tirof etgan qonunchilik islohoti O'zbekistonda huquqiy davlat qurishning asosiy bosqichlaridan biri sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar

1. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. — Toshkent, 1994 (so'nggi tahrir 2023). — 49, 50-moddalar.
2. O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi Qonuni, 2008-yil 31-dekabr. — 25, 27, 28-moddalar.
3. Yevropa inson huquqlari konventsiyasi, 6(3)(c)-modda. — Rim, 1950.

4. Rechtsanwaltsvergütungsgesetz (RVG) — Advokatarlar haqi to'g'risidagi Germaniya qonuni, 2004-yil 5-may (BGBl. I S. 718).
5. Bridges L., Cape E., Sherr A. Quality in Criminal Defence Services. — Legal Services Commission, London, 2007. — 312 b.
6. Tashkentov A.R. Advokat faoliyatining iqtisodiy asoslari: nazariya va amaliyot. // O'zbekiston yuridik jurnali. — 2021. — №4. — B. 45–52.
7. Kaminskaya V.I. Advokatura v ugolovnom protsesse. — Moskva: Yuridicheskaya literatura, 2019. — 240 s.
8. Mahkamov N.X. Jinoyat protsessida mudofaa huquqining kafolatlari. — Toshkent: TDYU nashriyoti, 2020. — 188 b.
9. Legal Aid Agency. Criminal Legal Aid Manual. — UK Crown Copyright, London, 2022.